

Rocznik Slawistyczny, t. LXVIII, 2019
ISSN 0080-3588
DOI: 10.24425/rslaw.2019.130011

Рајна Драгићевић*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Београд

Живот Срба на Косову у XVIII веку на основу језичке грађе у манастирској књизи манастира Девич

1. О речнику-изворнику овог истраживања

Један од првих и најбогатијих дијалекатских речника српског језика јесте *Речник косовско-метохиског дијалекта*, чији је аутор уважени српски научник Глигорије Елезовић (1879–1960), родом са Косова и Метохије, из града Вучитрна. Био је члан Српске академије наука и уметности, а по интересовањима – историчар, историчар уметности, филолог, дијалектолог, турколог, исламиста. *Речник косовско-метохиског дијалекта* двотомно је дело, чији је први том објављен 1932. године, а други том 1935. године у издању Српске краљевске академије. Највећи део грађе аутор је прикупио у родном Вучитрну, а грађу је почео да прикупља још почетком XX века. Тај речник представља ризницу грађе за истраживање језика и обичаја Срба који су живели у Вучитрну, па и на целокупном Косову и Метохији, посебно ако се има у виду да данас у Вучитрну готово уопште више нема Срба. Према

* Rajna Dragičević, Professor, University of Belgrade, Faculty of Philology, Belgrade, Serbia.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7833-1027>.
e-mail: rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs.

попису из 2011. године, у Вучитрну живи 98,4% Албанаца, 1% Турака и 0,4% Ашкалија¹. Елезовићев речник зато данас представља споменик који сведочи да су Срби некада насељавали тај град и водили богат друштвени и културни живот у њему. Истражујући особености лексике овог говора на основу Елезовићевог речника (Драгићевић 2015, 2016), запазила сам да речник има два слоја лексике – први је с почетка XX века и представља речи које је Елезовић бележио слушајући своје рођаке, пријатеље и суседе из Вучитрна и околине, а други, старији слој, потиче из XVIII века и представља лексику из Девичког катастига – манастирске књиге манастира Девич. Елезовић је уз сваку реч преузету из Девичког катастига (ДК) бележио њен извор. У фокусу моје досадашње истраживачке пажње био је новији слој лексике, али богатство грађе из ДК изазвало је моју потребу да скренем пажњу и на њу и да је опишем. Посебну пажњу привлаче бројни Елезовићеви језички и културолошки коментари на чињенице изнесене у ДК, које нам указују на бројне промене у језику и животу становника Вучитрна и КиМ уопште, од краја XVIII до почетка XX века, а пошто и почетак XX века из данашње перспективе спада у далеку прошлост, у изазовној смо прилици да језичке и друштвено-културне чињенице осмотримо и упоредимо из дијахронијске перспективе, у развојној линији од XVIII до XXI века.

2. О манастиру Девич

Девич је српски манастир посвећен Ваведену Пресвете Богородице и налази се недалеко од Србице на Косову и Метохији. Основне информације о манастиру наводимо према подацима које износи Бранка Гугољ, у *Енциклопедији српског народа*. Први писани подаци о овом манастиру потичу из XV века, а деспот Ђурђе Бранковић забележен је као ктитор. Храм је први пут обновљен 1578. године. Велика разарања претрпео је у I и II светском рату, када су, осим цркве, страдале и бројне рукописне књиге и црквени предмети. Обновљен је шездесетих година XX века, али његово уништавање није престајало. Крајем јуна 1999. године, Албанци су окупирали и три дана демолирали и пљачкали манастир, а монахиње физички злостављали. Године 2004. поново су га пљачкали и запалили. Храм је саграђен као једнобродна грађевина правоугаоне основе. Зидан је од камена и кречног малтера. Црква је много пута преправљана, па је тешко говорити

¹ Етнички састав становништва Вучитрна наводи се према званичним подацима Косова о попису становништва из 2011. године. Пошто су неки Срби бојкотовали пописивање, подаци нису савим поуздани (Понис 2011).

о њеном првобитном изгледу; била су два слоја живописа: првобитни, с краја XVI века (вреднији) и други из половине XIX века (уклоњен током обнове године 1966).

3. О Девичком катастигу

О Девичком катастигу у најопштијим цртама обавештава нас Глигорије Елезовић у предговору свом *Речнику косовско-метохиског дијалекта*:

Девички катастиг био је ручна књига Девичког манастира у коју су манастирска управа, игуман, његово братство, монаси и слуге убележавали све што је побожни народ даривао, „писао” манастиру. Само по који пут у овај катастиг или тефтетер, тептер, како га по неки манастирски људи зову, записивали су и манастирске издатке и свештеничку вересију, коју су од својих парохијана потраживали за венчања, опела и др. Некада је овај тевтер био укоричен, па су му у току времена корице откинуте, многи листови исечени и разнесени, али и сад је остало које целих, које упола подераних и оштећених 415 страна. Књига је начињена од полутабака, уздуж пресавијених, величине 29 X 10 см, наслаганих и прошивених онако као што се ради кад се књига хоће да укоричи. Најстарији забележени датум у овој књизи је 1762. година [...]. Катастиг овај, као што је напред речено, није водио један човек, него више њих. То се не види само по више врста рукописа у њему, него нам то сведоче и белешке које су писари у разним пригодама записали у њему [...]. По забележеним годинама види се да су се у овај катастиг уносиле манастирске „писаније” све до 1789. године. У њега су манастирски игумани, јеромонаси, ђаци и служитељи уписивали у самом манастиру, а и по селима, кад су их ради „писанија” обилазили. У заглављу су обично писали име села, испод тога ређали су домаћине и приложнике по имену, као и њихове прилоге [...]. Поред домаћина, ту се, међу приложницима налазе и жене; поред православних има и Арнаута муслимана. Рејон у коме се девичка братија кретала ради купљења милостиње за манастир није ограничен само на територију овога дијалекта. У писанију су ишли, у главном, по територији од Пећи до Ђаковице, Ораховца и Призрена, од Новог Пазара до Гњилана, али највише по селима у Колашину на Ибру, у околину Митровице, Вучитрна, по Копаонику, у Приштини, по Косову и по Горњој Морави. Најдаље су допрли до некакве Гокске земље, а у Србију долазили су до паланке Ражња и Врања; али ипак главни део чине села и људи са територије овога говора. И зато што су писари, без обзира ко су и одакле су били, бележили имена места и људи са територије овога говора онако како их је народ називао, а и имена приложених предмета онако како су их ти приложници звали, овај споменик је од велике вредности за језик овога краја [...]. Како има мало писаних споменика за које се поуздано зна да су постали на земљишту овога дијалекта, а још их је мање који су писани од људи којима је овај дијалекат био матерњи језик, то ће материјал узет из њега, послужити још и као докуменат за историју развитка овога говора у 18. веку. (*Речник косовско-метохиског дијалекта*, стр. XV–XVII).

4. Антропоними и топоними у Девичком катастигу

Прво што упада у очи у ДК јесте велики број имена људи (антропонима) и места (топонима). За 27 година, од 1762. до 1789. године, колико је трајало бележење дарова у овој књизи, неколико стотина приложника, пописаних по имену, из огромног броја места – градова, села и приселака даривало је Девички манастир за здравље своје или својих најближих. Ти подаци указују на понекад занемарену чињеницу да су манастири стедишта грандиозне енергије генерација верника, и то не само духовне енергије, већ и материјалних производа као резултата физичког рада и, што је још важније, великих одрицања народа. Многи су остајали гладни да би приложили манастиру брашна, уља и других намирница. Управо у том светлу треба гледати страхоту коју подразумева паљење манастира – граде га и чувају генерације и генерације народа кроз векове, одричући се и гладујући да би се неко усудио да га уништи. И још једна чињеница је упадљива – имена недвосмислено показују да је међу дародавцима, природно, највише Срба православаца, али има и Албанаца муслимана. У XVIII веку светиње су се поштовале и није било важно коме су припадале. Данас је, нажалост, такав приступ обично неприхватљив.

Имена људи и места обично су, као и данас, била мотивисана речима које означавају садржаје које позитивно вредносно оцењујемо. За потребе овог рада издвојићемо само део ономастичког блага из ДК. Прво ћемо обратити пажњу на антропониме и топониме који су настали од најпродуктивнијих основа, а то су *вук-*, *добр-*, *драг-*, *жив-*, *мил-*, *рад-*. Прво ћемо у тексту рада изложити имена од тих основа која су забележена у ДК, а затим ћемо у фуснотама показати да су исте те основе биле најпродуктивније на Косову и Метохији и у XIV веку, за шта потврде проналасимо у ономастичкој анализи *Дечанских хрисовуља* Милице Грковић (1983). Да се ситуација није знатно мењала све до XX века, показаћемо навођењем имена из других извора у *Речнику косовско-метохиског дијалекта* Глише Елезовића (ГЕ 1932; 1935). Тако ћемо представити слику фреквентних антропонима на Косову и Метохији од XIV до XX века, а у фокус интересовања ставићемо стање у XVIII веку, на основу ДК. На основу списка продуктивних мотивних речи можемо наслутити обресе вредносног система српског народа и које то особине Срби желе својој деци.

Именица **Вук** је код Срба у основи многих имена, па не изненађује што спада у најфреквентније мотивне речи у мотивацији антропонима забележених у ДК: *Вуја*, *Вујадин*, *Вујица*, *Вујко*, *Вујче*, *Вук*, *Вука*, *Вукадин*, *Вукајле*, *Вукајло*, *Вукић*, *Вукмир*, *Вукојица*, *Вукосав*, *Вуксан*, *Вуксанче*, *Вула*,

Вулета, Вусана, Вуча, Вучина, Вучић, Вучица, Вучо; презимена: *Вуковић, Вулић, Вучић*; топоними: *Вукојевићи, Вучитрн*².

Прилично је богато деривационо гнездо топонима мотивисаних придевом **ДОБАР**: *Добри До, Добри Дуб, Добрина Лука, Добродоље, Доброшевина, Доброшевце...* У овом прегледу уносимо само оне топониме који су потврђени у ДК³.

И придев **ДРАГ** мотивисао је неколико топонима (*Драговац, Драговољевце*) и антропонима (*Драгић, Драго, Драгутин, Драгутовић*)⁴.

Придев **ЖИВ** јавља се у основи следећих имена: *Живо, Живан, Дамижив, Живана, Живко; Живовци* (име места)⁵.

Придев **МИО**, односно основа **МИЛ-**, спада у врло продуктивне у српском називљу: *Мила, Милат, Милашин, Милен, Милена, Миленко, Милета, Миливоје, Милија, Милић, Миличко, Милојка, Милосав, Милосава, Милутин, Милутиновић, Миљко*⁶.

² ГЕ бележи још и следећа имена: *Вујче, Вујчета, Вукајле, Вукмир, Вуксанче*, а Г р к о в и ћ (1983: 50) износи: сложена имена – *Влкооча, Влкослав*, скраћенице и изведенице – *Влка, Влкоје, Влкота, Влкохна, Влчај, Влчина*.

³ ГЕ је, међутим, и из других извора преузео имена с продуктивном основом *добр-*. Међу њима има топонима: *Добра Вода, Добрево, Добротин, Доброшевце, Добрњаче* и антропонима: *Добривоје, Добрић*. Г р к о в и ћ (1983: 54) указује на продуктивност српских имена с основом *добр-* на Косову и у XIV веку: *Добромир, Добрислав, Добробуд, Добровој, Доброгост, Добромир, Доброслав, Добросрд, Доброхвал, Добран, Добрашин, Добраш, Добрен, Добренко, Добрета, Добреч, Добреш, Добрешко, Добрило, Добрин, Добрић, Добријак, Добријан, Добрихна, Доброман, Добросин, Доброста, Доброта, Доброхна, Доброш, Доброје, Добруј, Добрун* итд.

⁴ ГЕ из других извора бележи и следећа имена: *Драга, Драгановић, Драгана, Драгуна, Драгутиновић, Дража*. На основу података из *Дечанских хрисовуља*, сазнајемо да су још у XIV веку на Косову потврђена следећа имена (исп. Г р к о в и ћ 1983: 54): *Драгибрат, Драгигост, Драгислав, Драгобрат, Драгомил, Драгомир, Драгорад, Драгослав, Драгмуж, Дражеслав, Дражемир, Драган, Драгета, Драги, Драгија, Драгило, Драгина, Драгић, Драгиша, Драгље, Драгман, Драгнеј, Драгован, Драго, Драгојло, Драгуљан, Драгутин, Дража, Дражан, Дражоје, Дражуј, Драјко, Драшко* итд.

⁵ ГЕ наводи још и антропониме *Живић, Живковић* (презимена), *Живка* (женско име). Уз име *Живан* Г. Елезовић наводи занимљиву напомену да је то име „готово ишчезло” (мисли се на трећу деценију XX века, време када је објављен његов речник), што је необично јер је име врло фреквентно у многим српским говорима, а у прошлости је било још фреквентније. Занимљиво је да имена с основом *жив-* нису била продуктивна на КиМ ни раније. Г р к о в и ћ (1983: 56) у *Дечанским хрисовуљама* (XIV век) проналази само сложено име *Дабижив* и деривате *Живаљ, Живе*.

⁶ Код ГЕ још и: *Миладин, Милан, Миленић, Милун*. Код Г р к о в и ћ (1983: 60) потврђена су следећа имена: сложена имена – *Милгост, Милдраг, Милбрат, Милобрат, Милосав*; деривати – *Милад, Миладин, Милак, Милан, Милатко, Милач, Милачин, Милаш, Миле, Миленко, Милен, Милета, Милетко, Милетин, Милеша, Милеш, Милко, Милкун, Милкус, Милман, Ми-*

Придев РАД одувек је био фреквентна (можда и најфреквентнија) мотивна реч у српској ономастици: *Рада, Радета, Радивоје, Радисав, Радич, Радна, Радован, Радовин, Радоица, Радоје, Радојка, Радојко, Радомир, Радоња, Радоњица, Радосав, Радосава, Радота, Радош, Радуле, Радун*; презиме: *Радић*⁷.

4.1. Још неки антропоници у Девичком катастигу

Пажњу привлаче и нека женска имена настала поименичавањем придева: *Велика, Весела, Витка, Гиздава*. Занимљива су и имена настала од назива за воће као што су *Вишња, Дуња*, а пажњу привлаче и данас ретка имена или она која више не постоје: *Достана, Бурка, Илинка, Инојка, Иносава, Итана, Јаница, Јаћима, Јевросима, Павунка, Пафуна, Перуна, Петеруша, Петкана, Петруша*.

Међу необичним или данас непостојећим српским мушким именима издвајају се ова: *Героша, Гмитар, Деспот, Дамижив, Ђурђије, Ђурђе, Златоје, Јаблан, Јаким, Јаћим, Јеленко, Јеремија, Јоксим, Павло* (много чешће него Павле), *Павун, Петроније*.

Као што је већ речено, међу приложницама било је и муслимана, па се и муслиманска имена појављују у ДК: *Везулах (Фејзулах), Весел, Дема, Дурак, Ибраим, Осман, Раба, Рама, Раханит, Суља* итд. Преци оних који данас спаљују српске манастире некада су са Србима живели у слози или бар у стању толеранције и поштовали њихове светиње.

4.2. Запажања о неким топонимима

Глигорије Елезовић је из ДК ексцерпирао стотине назива места – покрајина, скупина села, градова, села, заселака. Иако је рођен у Вучитрну у другој половини XIX века, за многа од тих места забележених у XVIII веку Глиша Елезовић никада није чуо, па је то и записао. У та места спадају, рецимо: *Ограђеник, Опине, Перковац, Подраге ...*

И називи места баш као и људска имена обично су мотивисани појмовима према којима гајимо позитиван однос. На то указују и сви примери за

лован, Милота, Милохна, Милоје, Милош, Милта, Милтен, Милуј, Милуш, Милчин, Милча, Милчуј, Милша, Миља, Миљак, Миљан, Миљен итд.

⁷ ГЕ бележи још и антропоним *Радијон* и топоним *Радишево*. Грковић (1983: 63–64) наводи изузетно богато гнездо имена с основом *рад* на Косову у XIV веку: сложена имена – *Радисав, Радивој, Радмуж, Радогост, Радомисл, Радомир, Радооча, Радослав*. Деривати: *Рад, Рада, Радак, Радан, Раде, Радеља, Раден, Радета, Радило, Радић, Радич, Радоје, Ратко, Радоба, Радован, Радов, Радовџ, Радојко, Радоња, Радоста, Радота, Радохна, Радош, Радуј, Радул, Радуља, Радут, Радуш, Рађ, Рађко, Рај, Рајко, Рајин, Рајиша, Раша, Рако, Ракојко, Рахо, Рахоје, Рахул, Рахут, Раи, Раишанин, Раја, Рајчин*.

топониме које смо до сада навели у раду. Зато изненађују имена места мотивисаних појавама према којима имамо непожељан однос: *Глухан, Гризими, Гуштерица, Злокућане, Плакаоница, Камена Глава, Кобиља Глава ...*

5. О занимањима Срба на Косову у XVIII веку

Свештеници Девичког манастира, бележећи имена приложника у ДК, уписивали су и занимања неких од њих. Упада у очи чињеница да су називи тих занимања често турског порекла. Мало је заната који су се очували до данас, па и та чињеница привлачи пажњу. Дефиниције за ове лексеме углавном смо преузели из *Речника косовско-метохиског дијалекта* Глише Елезовића, а само неке из *Речника српског језика* (РСЈ) или *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ):

бојаџија – занатлија који се бави машћењем пређе и од тога живи;

бритвар – мајстор који израђује бритве и њима тргује;

бичакчија – бритвар;

бритвеџија – бритвар;

бичакчија – онај који се бави израђивањем и продајом ножева;

воденичар – власник воденице и/или радник у воденици, млинар у воденици (РСЈ);

демирџија – ковач, гвожђар;

дунђер – дрводеља и зидар;

екмечија/екмеџија – пекар;

јемениџија – занатлија који прави јеменије (врста ципела или папуча) (РСАНУ);

јужар – онај који се бави израдом или продајом конопа;

казанџија – занатлија који израђује казане, котлар (РСЈ);

*калаџиџија*⁸ – занатлија који калајише суђе;

ковач – занатлија који кује и обрађује гвожђе или друге метале; поткивач (РСЈ);

кујунџија – златар;

меанџија / механџија – крчмар.

мумџија – занатлија који израђује и продаје свеће;

мутавџија – занатлија који се бави израђивањем и продајом черги, врећа, покроваца и других предмета израђених од кострти;

опанчар – човек који гради опанке или који њима тргује;

⁸ Под одредницом *калаџиџија* ГЕ наводи и следеће: „У Вучитрну доскора *калаџиџија* био је синонимни појам са Цинцарин, Гога: Они несу Срби, они су калаџије” (ГЕ 1932: 272–273).

Овај занимљив пример указује на чињеницу да је било занимања која су одређени народи на КиМ бирали из генерације у генерацију својих породица, па је синоним за цео један народ био назив занимања којим се тај народ бавио.

папуџија / папуџија – онај који гради и продаје папуче; обућар уопште;
самарџија – човек који гради или продаје самаре;
сапуџија – човек који гради сапун или се бави његовом продајом;
свилар – човек који има занат у вези са производњом или продајом свиле;
симиџија – онај који гради или продаје симите, врсту пекарских колача;
ћурџија – крзнар, човек који израђује одећу од коже или који пришива на капуте
 кожушину;
терџија – кројач;
тифекџија / туфекџија / тувекџија – човек коме је занат да израђује, оправља или
 продаје оружје, пушке;
чанакџија – грнчар⁹.

Према анкети коју је спровела С. Микетић (2010), у групи од 24 студента који студирају у Косовској Митровици и родом су са КиМ до данас су познате следеће лексеме из ове групе: *казанџија*, *кујунџија*, *меанџија/механџија* и *сапуџија*. Значење ових лексема препознало је више од половине испитаних студената¹⁰. Овој групи свакако се могу додати и лексеме словенског порекла које није испитивала С. Микетић – *воденичар*, *ковач*.

6. Прилози манастиру Девич у XVIII веку

Слика живота српског народа на КиМ у XVIII веку сликовито се може представити навођењем поклона, прилога манастиру Девич. За своје здравље и здравље најближих народ је прилагао оно што је могао, а списак

⁹ Искрпни преглед и анализу назива за носиоце занимања оријенталног порекла у *Речнику косовско-метохишког дијалекта* Г. Елезовића дала је С. М и к е т и ћ (2010). Испоставило се да има 198 речи у корпусу, што је заиста велики број јер указује да је за највећи број занимања постојао назив оријенталног порекла. Она констатује да је Вучитрн у ствари некадашњи римски град Виминацијум, а у средњем веку и престоница властееоске породице Бранковића, од XIV века се сматра једним од главних градова КиМ, поред Приштине. Привредно је добро напредовао и пред крај XIX века је имао чаршију са око 150 дућана од којих је једна трећина занатских, а остали су трговачки, механе или кафецинице. Ауторка рада се изненадила над чињеницом да су лексеме *баитован* и *чобанин* ушле у основни лексички фонд српског језика и поставља питање „како то да нема старих словенских речи за ова два најстарија занимања аутохтоног становништва која су сигурно постојала и пре отоманског освајања Балкана у XIV веку” (М и к е т и ћ 2010: 258). Показало се да највећи број занимања може да се сврста у војну и полицијску терминологију (35 назива за занимања) и у групу правно-административних занимања (19 лексема). У творбеном смислу највише је занимања на *-џија* и *-џија*.

¹⁰ Занимљив је закључак С. М и к е т и ћ (2010) да се од 198 лексема које је Елезовић забележио данас активно користи само осам, што представља 4% од укупне грађе: *баитован*, *бербер(ин)*, *целат*, *чобанин*, *барјактар*, *ћеваџија*.

тих ситница указује на сиромаштво већине, али и на снажан порив да се нешто приложи, упркос свему. Многи су поклањали новац, онолико колико је ко имао, и то у новчаним јединицама: *аспра* (*аспринка*, *асприца*), *грош*, *золота*, *пара*, *пуља* (турски новац). Богатије занатлије, види се из ДК, обично су поклањале стоку: *брав* (овца уопште, посебно ован); *гуре* (прасе); *дивизе* (јагње/јаре), *дивизарка* (женско дивизе), *двиска* (млада овца или коза); *јагањац*, *јагње*, *јарац*, *јаре*, *јунац*, *јуне*, *јуница*, *коза*¹¹, *овца*, *ждребац*, *шиљеже*. Ко није могао да подари стоку, даривао је пчеле и пчелиње производе: *пчела* (кошница са пчелама), *рој* (кошница са пчелама), *восак*. Често се даривало и жито и остала летина: *каришик/карашевина* (све стрмно жито осим пшенице), *дуан* (дуван), *коломбоћ* (кукуруз), *јечам*, *жито*, *пиеница*, *раж*, *зоб*, *конопља*, уврстићемо овде и *кафу*. Међу честим поклонима били су и домаће вино и *ракија*, као и намирнице *масло*, *зејтин*, затим делови одеће: *чарапе*, *гуња*¹², *долама*¹³, *кошуља*, *рукави*¹⁴ и обуће (*папуче*), материјали за шивење одеће и других производа: *сукно*, *платно*, *руно*, *тахта* (полутка штављене коже), па и *покровац* (покривач за коња), *јапанца* (тур. *чупави покровац којим се покрива коњ кад заноћи на ведрини*). Ко није могао да се одрекне стоке, летине, хране, одрицао се предмета за свакодневну употребу: *бритва*, *врећа* (израђивале су их мутавције), *гроња* (врста накита), *ђугум* (бакарни суд за ношење воде), *икона*, (*сребрно*) *кандило*, *ковчег*, *коло* (точак), *коњски клинчеви* (ковани ексер за поткивање стоке), *косир* (мали срп), *оглав* (поводац, улар који се натиче на главу јахаћој или теглећој стоци), *плат* (тањир), *плоча* (у ДК као да значи надгробни камен); *пуце* (дугме), *раоник*, *решето*, *секира*, *софра*, *торба* итд.

¹¹ У вези са *козом* као прилогом манастиру, читамо у ГЕ, у оквиру обраде одреднице *испод*, тужан детаљ из живота манастира: „У ДК записано је у селу Бању 1766. године: *Писа Радивоје јалову козу и Марко овцу. Болан испод цркве*. (Значи да је један од ових приложника био у ћелији манастирској, где су и тада затварани као сад умоболни)” (ГЕ 1932: 238).

¹² *Гуња* – велика сукнена мушка хаљина постављена изнутра кожом или од учињене овчје коже зимска хаљина (ГЕ).

¹³ *Долама* – хаљина од чохе налик на антерију која се носила с преда отворено и само се пребацивао један скут преко другог, а преко доламе се опасивао појас (ГЕ).

¹⁴ Ево како Г. Елезовић обрађује одредницу *рукав* у свом речнику: „У ДК помињу се у селу Крњину 1778. године: *Писа Велика рукаве*. И данас се у тим крајевима граде рукави одвојено, а стан од кошуље одвојено. Рукави најчешће и нису од истог платна од кога је остала кошуља, обично су од бољег платна, често су прошарани везом, памуком или свилом. Жене често дарују некога само рукавима од кошуље без осталих делова који чине једну кошуљу: – *Шта му је донела? Једне рукаве за кошуљу*” (ГЕ 1935: 186).

7. Систем мера у Девичком катастигу

Пошто су у ДК наведена имена приложника манастиру *Девич* и њихови прилози, а они су описани и квантитативно, пажњу привлачи систем мера који се у XVIII веку користио на КиМ. Одређивање количине важно је у животу једне заједнице вероватно исто колико и одређивање квалитета појава с којима се и помоћу којих се живи.

Велики број речи за мере потекао је од именица са значењем посуде. Оне су се користиле и као оријентира у одређивању количине. Именице које означавају посуде, захваљујући механизму метонимије, по правилу означавају и количину материје која стаје у ту посуду. У савременом српском језику не користи се више ниједна од тих посуда. За неке мере Г. Елезовић не наводи да су потекле од назива посуда, али се за многе може претпоставити. Мотивација за називе мера и вредност коју означавају проналажена је и у деловима тела. Ниједна од мера које ћемо овде представити не користи се и данас, осим литре. Одређење ових мера наводимо углавном према речнику Г. Елезовића.

аршин – тур. дужина од врха прстију на руци до рамена: *аршин сукна / платна*.

бучук – мера за жито, брашно, од тур. *bişik* – половина, што значи да је ова мера била половина неке друге, нпр. *шиника* или *карлице* или старе турске киле.

ваган – дрвени суд са заклопцем у коме се носи сир, кајмак или пребрани пасуљ, када се иде на пут; дрвени суд са заклопцем у ком се чува млевена кафа; мера: *ваган жита*.

врећа: врећа соли.

ђугум – бакарни суд за ношење воде; количина течности која може да стане у посуду: *ђугум воде*.

ибрик – посуда за воду; количина течности која може да стане у посуду: *ибрик воде*.

кабал – мера за жито¹⁵.

карлица – дрвени суд као мало корито у коме сељаци разливају варено млеко да се ухвати скоруп; мера за жито (у Метохији)¹⁶.

¹⁵ У речнику ГЕ сазнајемо врло мало о *каблу* као мери, али је она детаљно обрађена у речнику М. В л а ј и н ц а (1968). Реч је прасловенског порекла и одговарају му различити називи у словенским језицима. „Сви ти називи означавали су један од најстаријих судова, који је служио и као мера, и народна и службена, не само за запремину и тежину, већ и за површину земље. Понегде се та мера поклапала са чабром” (В л а ј и н а ц 1968: 329)

¹⁶ У *Речнику наших старих мера о карлици* читамо и следеће: „уз нагађање о давном пореклу у РЈА забележена је само у значењу *повећа дрвена зјела*, али није ни једном речју указано да је *карлица* служила и као мера за жита и била одомаћена особито у Метохији и суседним крајевима, чак и међу тамошњим Арнаутима. У том значењу помиње се у народном

колач – стара турска мера за дубину воде, размак од врха једне до врха друге руке кад се руке рашире, хват: *колач шафрана*¹⁷.

кондир – суд разног облика и од разног материјала, али исте запремине, у коме се држало вино или ракија. Чини ми се да је кондир хватао 3,5 оке вина или ракије и био је део веће јединице за меру која се звала чабар; 3,5 оке течности: *кондир вина / ракије*¹⁸.

кутао – дрвени суд коме је дно даска, а бокови од луба са дршком. Горња му је страна отворена. Запремина му није свуда једнака и варира од 10–15 ока зрнасте хране; мера за жито: *кутал жита*¹⁹.

лакат – мера за дужину, по прилици пола аршина: *лакат платна*²⁰.

литра: *литра масла / зејтина*²¹.

ока – мера за тежину и запремину која има две полованице, 4 литре или 400 драма или 1.280 кг. Реч је арапског порекла (*ukka*): *пола оке кафе, пола оке воска, ока масла / конопље / соли*.

половак – пола кондира: *половак ракије*.

половник – пола шиника или шеке: *половник јечма / коломбоћа / зоби*.

половница – пола шиника или чабра; мера за жито: *половница пшенице / јечма / коломбоћа*.

пуља – врста старог турског новца који је био један комад, једна четвртина од шестака, авредео је 60 пара или један и по грош.

решето: *половина решета*.

тахта – полутка штављене коже.

предању како је у 17. веку Синан-паша обећао неком Вујку *карлицу дуката* да покупи српске потписе на молби султану” (В л а ј и н а ц 1968: 369).

¹⁷ *Колач* се, према речнику М. В л а ј и н ц а (1968), користи као мера за дужину, а онда, по мишљењу Ф. Миклошића, долази од тур. *qulaç* у значењу *хват*, како се рачуна у Босни [...] Миклошићу није била позната употреба колача у турском рударском законнику од 1536, где је тај назив наведен као затечена стара саска мера у средњовековној Србији и Босни, која извесно није германског порекла [...] већ врло вероватно словенског порекла.

¹⁸ У *Речнику наших старих мера* (В л а ј и н а ц 1968), то је суд за воду и разна пића, са очуваним поменом још из почетка 15. века у Дубровнику. Често је служио и као мера, са тачно утврђеном запремином и тежином. Као први помен у том смислу могу се узети записи у Новом Брду из 1539. и 1540. године.

¹⁹ *Кутал, куталац, кутаљ, кутао, кутел, кутло, кута* – под тим општим и покрајинским називима подразумева се не само мера за вино и друго што житко, већ и нарочита врста мере за жита и друге суве производе (према речнику В л а ј и н ц а 1968).

²⁰ *Илакат* је потврђен у *Речнику наших старих мера* (В л а ј и н а ц 1968). Као део човечјег тела постао је један од најстаријих и најраспрострањенијих народних мера за дужину у свима правцима. Лакат ни до данас у народу није сасвим истиснут из употребе. Најстарији писмени помен сачуван је у уговору Дубровника са краљем Владиславом, око 1234. године.

²¹ У *Речнику наших старих мера* (В л а ј и н а ц 1968) стоји да је литра једна од најстаријих јавно признатих мера за тежину, па у вези с тим донекле и за запремину, коју је наш народ при досељењу затекао, примио и може се рећи до данас сачувао у употреби за мерење тежине свих врста производа, како сувих, тако и течних.

чабар – 1. мера за жито: *чабар жита / пшенице / ражи / коломбоћа / јечма.*

2. мера за вино: *чабар вина.*

шека – мера за жито: *шека коломбоћа / зоби / пшенице / ражи / зоби.*

шиник – дрвени суд што служи као мера за жито, а запремина му није свугде једнака но варира према крају: *шиник зоби / пшенице / јечма / ражи;* негде шиник служи и као мера за површину земље.

8. Завршне напомене

Овај рад је посвећен обележавању осам векова аутокефалности Српске православне цркве. Година 1219. није значајна само као јубилеј српске Цркве већ и целокупне српске духовности јер је у манастирима отпочела да се развија српска просвета, књижевност, сликарство и већина других уметности.

У фокус истраживања ставили смо лексику из ДК, манастирске књиге српског манастира Девич са Косова и Метохије. Катастиг смо прузели из *Речника косовско-метохиског дијалекта* Глигорија Елезовића. У том катастигу бележени су прилози које је манастир добијао од верника у периоду од 1762. до 1789. године. Осим самих прилога, навођена су и имена приложника, као и имена места из којих приложници потичу. Описана су најфреквентнији антропоними и на основу литературе је показано како су се иста српска имена вековима понављала на Косову – у XIV веку (на основу података из монографије *Имена у Дечанским хрисовуљама* Милице Грковић), па у XVIII (на основу Девичког катастига), а затим и на прелазу из XIX у XX век (на основу *Речника косовско-метохиског дијалекта* Глигорија Елезовића). Пажња је, у мањој мери, посвећена и карактеристичним топонимима, затим су описани називи за занимања приложника, па прилози манастиру Девич и, на крају, систем мера који је користио српски народ у XVIII веку.

Литература

- Влајинац М., 1968, *Речник наших старих мера (у току векова)*, Београд: САНУ.
 ГЕ, 1932, 1935: Елезовић Г., *Речник косовско-метохиског дијалекта*, св. 1–2, Београд: Српска краљевска академија.
 Грковић М., 1983, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
 Гугољ Б., 2008, *Девич. Енциклопедија српског народа*, Београд: Завод за уџбенике.
 ДК, 1762–1789: *Девички катастих*, манастир Девич, Србица.

- Драгићевић Р., 2010, *Лексикологија српског језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић Р., 2015, *Лексика оријенталног порекла за људске особине и емоције у косовско-метохијским говорима почетком XX века*, [во:] *Путевима српских идиома. Зборник у част проф. Радивоју Младеновићу поводом 65. Рођендана*, уред. М. Ковачевић, Вл. Поломац, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, с. 115–139.
- Драгићевић Р., 2016, *Словенска лексика за људске особине и емоције у Елезовићевом Речнику косовско-метохиског дијалекта*, „Јужнословенски филолог”, књ. 72, св. 1–2, с. 33–64.
- Драгићевић Р., 2018, *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: Матица српска.
- Јовићевић Р., 1992, *Лична имена у старословенском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Микетић С., 2010, *Називи носилаца занимања оријенталног порекла у „Речнику косовско-метохиског дијалекта” Глигорија Елезовића*, [у:] *Зборник радова са пројекта Истраживања српског језика на Косову и Метохији*, књ. 2 (2009), уред. Д. Миликовић, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета, с. 243–281.
- Попис 2011: <http://pop-stat.mashke.org/kosovo-ethnic-loc2011.htm> [приступљено 26.05.2019].
- РСЈ, 2011, *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ, 1959–, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–20, Београд: САНУ.

References

- DK, 1762–1789: *Devički katastih, manastir Devič*, Srbica.
- Dragičević R., 2010, *Leksikologija srpskog jezika*, drugo izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Dragičević R., 2015, *Leksika orijentalnog porekla za ljudske osobine i emocije u kosovsko-metohijskim*, [vo:] *Putevima srpskih idioma. Zbornik u čast prof. Radivoju Mladenoviću povodom 65. Rođendana*, eds. M. Kovačević, Vl. Polomac, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, pp. 115–139.
- Dragičević R., 2016, *Slovenska leksika za ljudske osobine i emocije u Elezovićevom Rečniku kosovsko-metohiskog dijalekta*, „Južnoslovenski filolog”, vol. 72, no. 1–2, pp. 33–64.
- Dragičević R., 2018, *Srpska leksika u prošlosti i danas*, Novi Sad: Matica srpska.
- GE, 1932, 1935: Elezović G., *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta*, vol. 1–2, Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Grković M., 1983, *Imena u Dečanskim hrisovuljama*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike.
- Gugolj B., 2008, *Devič. Enciklopedija srpskog naroda*, Beograd: Zavod za udžbenike.

- Jovičević R., 1992, *Lična imena u staroslovenskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Miketić S., 2010, *Nazivi nosilaca zanimanja orijentalnog porekla u „Rečniku kosovsko-metohiskog dijalekta” Gligorija Elezovića*, [u:] *Zbornik radova sa projekta Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*, vol. 2 (2009), ed. D. Miliković, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta, pp. 234–281.
- Popis 2011: <http://pop-stat.mashke.org/kosovo-ethnic-loc2011.htm> [access: 26.05.2019].
- RSANU, 1959–, *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, vol. 1–20, Beograd: SANU.
- RSJ, 2011, *Rečnik srpskoga jezika*, Novi Sad: Matica srpska.
- Vlajinac M., 1968, *Rečnik naših starih mera (utoku vekova)*, Beograd: SANU.

Summary

The life of Serbs in Kosovo in the 18th century based on the language of the monastery books of the Monastery of Devic

This paper describes the characteristic lexicon in the Devic' katastichos, the monastery book of the monastery Devic in the vicinity of the town of Srbica in Kosovo and Metohija. In this book, the priests wrote down the gifts that the believers gave them from 1762 to 1789. Based on the name of the believers, the names of the places from which they originated, their professions, based on the list of gifts to the monastery, the measurements determining the weight, volume or length of gifts, a clear picture can be formed about the dynamic life of Serbs in Kosovo and Metohija during the 18th century, as well as the active life of Devic Monastery, to which the gifts were donated by the Orthodox Serbs, and also by the Albanians. According to the 2011 census, there are no more Serbs in Srbica, and the Monastery Devic was damaged in both World Wars and was burned down in 1999 and 2004. The work is dedicated to the celebration of eight centuries of autocephality of Serbian Orthodox Church (1219–2019), and consequently the autonomy the Serbian education, science, art and the entire spiritual life of Serbs, whose origins are related specifically to Kosovo and Metohija.

Keywords: Devic' katastichos, Kosovo and Metohija, anthroponyms, toponyms, Nomina professionalis, linguoculturology, lexicology, Serbian language.